

5. Sîrbu Ion. Bioetica și etica ecologică globală. În: Bioetica, filosofia, economia și medicina practică în strategia de asigurare a securității umane. Materialele Conf. Red. resp. T.Țirdea,- Chișinău, 2007, p.149-154.

6. Sîrbu Ion. Etica ecologică globală și dialogul civilizațional: aspecte epistemologice și de securitate. În: Studia securitatis, Sibiu, T.IX, Nr. 3, 2015, p.159-168.

7. Мораль в современном мире и проблемы российской этики. În: Материалы Конф. «Круглого стола», Вопросы философии, Москва, 2017, № 10, с.5-46.

8. Нысанбаев А.Н. Становление глобальной этики взаимопонимание. În: Вопросы философии, Москва, № 8, 2017, с.11-19.

9. Попова О.В. Этика, эстетика, анестетика в контексте развития пластической хирургии. În: Вопросы философии, Москва, 2017, № 4, с.95-104.

PARADIGMA TRANZIȚIEI POSTCOMUNISTE: IDENTIFICĂRI CONCEPTUALE ȘI HERMENEUTICE

Pantelimon Varzari, dr. hab. în șt. polit., prof. cercet., prof. univ.
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

THE PARADIGM OF POST-COMMUNIST TRANSITION: CONCEPTUAL AND HERMENEUTICAL IDENTIFICATION

The article identifies some conceptual and hermeneutical milestones of the post-communist transition paradigm. It is demonstrated that the approaches of democracy are quite different in form and content, and the democratic practice of contemporary societies varies from one country to another. It is concluded that the transition from the totalitarian political system to the democratic political system is just the beginning of the construction of a democracy (the first phase of democratization – unfulfilled democracy), where the rules of the game are not clearly defined, but democracy necessarily requires it to be assured, (the second phase of democratization – strengthened democracy).

Studiile tranzitologice fac parte din cele trei mari teme de cercetare asupra fenomenului democrației și a procesului democratizării identificate de către Jean Grugel [4, p.35-41, 57-73]. Politologul britanic include aici: 1)

teorii ale democrației, inclusiv democrația participativă, feminismul, asociaționismul, teoriile cetățeniei și cosmopolitismul etc.; 2) teorii ale democratizării, inclusiv teoria modernizării, teoria sociologiei istorice ș.a. și 3) studii ale tranziției (tranzitologia), numită de politologul britanic abordarea tranziției sau abordarea orientată către agenți și pe interacțiunile dintre elite. Aceste studii sau „abordarea tranzitologistă” reies din considerentul că democrația este creată de actori conștienți, implicați, cu condiția ca actorii să respecte regulile jocului politic – procedurile democratice, consensul politic / voința de compromis la un moment dat, încheierea alianțelor / pactelor în procesul guvernării etc.

Politologul american Philippe Schmitter definește, simplu și cuprinzător, tranzitologia, drept „știința care intenționează să explice, și în același timp să ghideze un regim autocratic către un regim democratic. Tranzitologia se naște dintr-un amalgam complicat de știință și artă și cu o marcantă preocupare pentru practica politică” [11]. Tranzitologia, ca disciplină științifică separată, încearcă să explice procesele de democratizare în societățile aflate în plină schimbare și modernizare într-o varietate de contexte (geografice, geopolitice, politice, economice, sociale, culturale etc.).

Alt punct de reper în literatura de specialitate îl constituie cele două modele de interpretare a termenului „tranziție” [6, p.65]. Într-o primă interpretare, termenul indică trecerea graduală de la un set de circumstanțe la un altul, o trecere non-specifică ce nu se suprapune în mod particular schimbărilor din Centrul și Estul Europei. Cea de-a doua direcție, duplicitară, dar pe fond, univocă, vizează modelele clasice ale tranzitologiei delimitate pe baza valului de democratizare la mijlocul anilor '70 ai secolului XX din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia), însă respectivele teorii și-au dovedit limitele atunci când au fost transpuse în analiza tranziției postcomuniste în Europa de Est.

Desigur, nu poate exista un singur model de analiză al tranziției unei societăți de la un sistem politic nedemocratic la unul democratic, de la un regim politic la altul, pentru că practica democratică a societăților contemporane, inclusiv a celor din spațiul postsovietic variază de la o țară la alta (tranziția postcomunistă din Republica Moldova, Ucraina și Georgia diferă, într-un fel sau altul, de schimbările regimului postcomunist din Rusia sau Belarus). Din acest punct de vedere, unii autori afirmă că nu există o „paradigmă a tranziției” care să ofere un model explicativ coerent și univer-

sal, aplicabil în cazul tuturor țărilor intrate în cel de-al treilea val al democratizării [2, p.175-176, 179].

Abordarea huntingtoniană privind cel „de-al treilea val al democratizării” [5, p.18-40] a continuat dezbaterile controversate privind schimbările regimului postcomunist în țările din spațiul postsovietic. Această perspectivă de analiză este susținută și de teoriile modernizării, care arată că dezvoltarea economică și conducerea politică duc la democratizare.

În aprecierea politologului belgian Jean-Michel De Waele, diferențele dintre modelele clasice ale tranzitologiei, delimitate pe baza valului de democratizare din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia) sunt foarte mari, cea mai importantă având în vedere obiectul tranziției, și anume că în aproape toate țările din Europa Centrală și de Est, sub aspect tipologic, se realizează concomitent o tranziție politică și economică [3, p.177]. Există și alte modele ale tranziției democratice. Spre exemplu, politologul Victor Saca, din diversele modele ale tranziției, identifică pe acelea ce vizează, într-un mod sau altul, practicile unor țări din mai multe regiuni ale lumii (America Latină, Europa de Sud-Est, spațiul ex-sovietic): modelul tranziției democratice numit „geneza democrației”, elaborat de către D. Rustow; modelul tranziției spre democrație și spre economia de piață, elaborat de către A. Przeworski; modelul tranziției democratice al lui G. O'Donnell și Ph. Schmitter; modelul tranziției în baza factorilor exogenici și endogenici, a „valurilor democratizării” în context global, elaborat de S. Huntington; modelul celor patru tipuri de tranziție la democrație al lui Ph. Schmitter; modelul „finalizării tranziției democratice” și cel al „consolidării democrației”, avându-l ca autori pe J.J. Linz și A. Stepan [10, p.59-61]. Luate în ansamblu, aceste și alte modele se completează reciproc și vizează țările în tranziție democratică din „lumea a treia” sau din spațiul postcomunist, cu niveluri diferite de dezvoltare socioeconomică și politică. Or, aceste țări se deosebesc substanțial una de alta după caracterul, direcțiile, calitatea, ritmurile și efectele transformărilor.

Paradigma tranziției, potrivit cercetătorului britanic Thomas Carothers, se bazează pe cinci ipoteze principale: 1) orice deviere de la autoritarism poate fi considerată o mișcare spre democrație; 2) democrația se desfășoară într-o succesiune predeterminată de pași; 3) alegerile reprezintă un test crucial; 4) nu există condiții prelabile speciale ale democrației; 5) cel de-al treilea val de democratizare are loc în state coerente și funcționale [2,

p.170-173]. De fapt, într-un fel sau altul, experiența din ultimele decenii a multor țări aflate în tranziție democratică a demonstrat că aceste ipoteze nu pot fi luate totalmente în considerare. Ca rezultat, în timp ce numărul statelor calificate drept dictaturi a scăzut, categoria intermediară de pseudo-democrații s-a umflat. Noile regimuri afișează fie sindromul pluralismului fără temeii, fie pe cel al politicii dominante. Ambele sunt stabile pe termen lung și în detrimentul calității vieții democratice, fapt despre care vorbesc realitățile „noilor” democrații din spațiul postsovietic, inclusiv din Republica Moldova (pluralismul ineficient, politica puterii dominante și alte sindromuri sau „boli” ale tranziției).

O țară sau alta, în opinia aceluiași autor, trebuie să parcurgă anumite etape paradigmatiche ale tranziției democratice, începând cu scimbară democratică, urmând rapid cu alegeri naționale și de instituirea unui nou cadru instituțional democratic, așa încât „trajectoriile politice ale majorității țărilor celui de-al treilea val ridică semne de întrebare serioase asupra valabilității paradigmei tranziției”. În acest sens, nu mai este viabil să se presupună că majoritatea acestor țări sunt în tranziție către democrație și că țările care renunță la autoritarism încep un proces de democratizare alcătuit din trei etape: de deschidere, de schimbare bruscă și de consolidare. Organizarea de alegeri libere și corecte, la intervale regulate de timp înseamnă atât asigurarea legitimității democratice a noilor guvernări, cât și un pas esențial către adâncirea, pe termen lung, a participării politice și a responsabilității guvernanților. Șansele unei țări de a se democratiza depind, în primul rând, de intențiile și de acțiunile elitei sale politice și nu sunt influențate major de condițiile și moștenirile economice, sociale și instituționale; că procesul de construcție a statului este subsumat celui de construcție a democrației și, în general, primul este un efect secundar al celui de-al doilea.

Prin urmare, tranzitologia nu trebuie privită ca o dogmă, pentru că în prezent, opinează unii autori, „tranzitologia a ajuns la capătul puterilor, s-a încheiat cu o prăbușire de pe urmele căreia a încercat fără succes să „vîndecă” nu doar țările postsocialiste, ci și pe cele postcoloniale”. „Transition” sau „Transformation”, „tranziție” sau „transformare”? Spre democrație sau către un nou autoritarism? Sau acesta e vectorul de mișcare a postsocialismului într-o știință occidentală (politologie, filosofie politică ș.a.m.d.) necunoscută? În orice caz, multclamata „tranziție” trebuie abordată astăzi cu

rezerve foarte grave. „Mai bine renunțăm cu totul la paradigma mesianică a biruinței comunismului ori capitalismului pe tot globul pământesc” [8]. Un lucru este cert, afirmă cercetătorul Valeriu Capcelea, că în ultimele patru decenii a apărut o disciplină științifică separată care se ocupă de problema tranziției, și anume tranzitologia, care este destul de îngustă, deoarece este construită pe experiența occidentală [1, p.17-18].

În cadrul modelelor explicative ale schimbărilor sociale, produse în țările postcomuniste din Europa de Est, unii autori identifică trei direcții mari de abordare a tranzițiilor democratice. Prima abordare se referă la teoriile tranziției și se concentrează asupra finalității, scopului sau rezultatului schimbării sociale. A doua perspectivă este dată de teoriile transformării, centrate pe rolul situației trecute în inițierea schimbărilor majore. A treia direcție, reprezentată de teoriile reformei, se referă la forma și conținutul schimbării în sine [12, p.259].

Alți autori, cum ar fi sociologul român Daniela Rusu-Mocănașu, scot în evidență două mari categorii de abordări. Prima este cunoscută sub eticheta de „tranzitologie” sau prima generație de teorii și este asociată cu interpretările clasice, economice, neoliberale și teoria clasică a modernizării, care nu sunt în mod necesar cele mai adecvate pentru a înțelege natura și complexitatea transformărilor, iar elementul principal care lipsește este însăși esența transformării, tranziția culturală. A doua generație de teorii sunt abordările alternative, fiind lansate abordările historiciste care critică vehement asumțiile unilaterale și teleologice ale tranzitologiei și manifestă receptivitate pentru semnificația contextuală și continuă a moștenirii istorice. Aceste abordări pot oferi o puternică înțelegere teoretică a interconexiunilor politice, economice, sociale, culturale și alte schimbări pe care fostele țări ex-comuniste ale Europei de Est le-au experimentat după revoluțiile de la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX. Studiarea postcomunismului ca un proces de modernizare, multidimensional, cu o pluralitate de agenți de modernizare, cu o analiză detaliată și riguros susținută inclusiv asupra tranziției culturale, plecând de la cazul specific și de la contextul istoric cultural, oferă potențial explicativ considerabil, punând în evidență întreaga complexitate a schimbărilor sociale din țările din această regiune [9, p.51-69].

Pornind de la nivelul valorificării teoretice a tranziției postcomuniste, precum și de la capacitățile practice ale acesteia, pot fi evidențiate anumite

criterii (12) ale acestui tip de tranziție și anume: 1) determinarea gradului de reformare a societății și, respectiv, trecerea la democrație pe calea modernizării, numită în literatura de specialitate „întârziată”, „reflectorie” (în raport cu țările Vestului) și înfăptuită preponderent cu eforturi politice în toate sferile; 2) gradul de evaluare a rezultatului primelor alegeri post-comuniste; 3) gradul de eficacitate a sistemului constituțional; 4) gradul de eficiență a mecanismului tranziției postcomuniste; 5) gradul de corelare și optimizare a ritmurilor reformării structurale și instituționale de ordin economic, social, politic, cultural ca o condiție indispensabilă de realizare a tranziției; 6) criteriul temporal, adică de durată a tranziției, de desfășurare a transformărilor democratice în timp; 7) gradul de asigurare a continuității valorice; 8) gradul de depășire a monopolismului politic și ideologic și de afirmare a pluralismului sociopolitic, economic, cultural, a concurenței libere; 9) gradul de devenire a mentalității democratice și de depășire a mentalității autoritar-totalitare, criteriu ce reflectă un potențial masiv de transformare sistemică, radicală, a societății; 10) gradul de mobilizare a energiei sociale a maselor în procesul de realizare a transformărilor democratice; 11) gradul de eficiență a relațiilor între factorii interni și externi, ca o condiție de realizare continuă a obiectivelor tranziției, și 12) gradul de eficacitate a conducerii sociale în sens larg, ca factor de reglementare a transformărilor democratice și a consolidării democrației. Acest ultim criteriu are un caracter sintetic, întrucât determină caracterul funcționalității și eficienței tuturor celorlalte criterii enumerate [10, p.63-82].

Referindu-ne la cazul Republicii Moldova, poate apărea o întrebare deloc retorică: cum pot fi aplicate criteriile enunțate mai sus la practica tranziției democratice în țara noastră? Luând drept bază în analiza tranziției postcomuniste realitățile politice, economice și sociale existente, rezultatele sondajelor de opinie și diferiți indicatori ai democrației utilizați de unele structuri regionale și internaționale (Freedom House, Transparency International, Institutul pentru Politici și Reforme Europene, Forumul Economic Mondial (WEF), Institutul Internațional Republican (IRI) etc.), putem afirma că starea defectuoasă a democrației în țara noastră, provocările și paradoxurile ei au avut și continuă să aibă un impact anevoios asupra procesului tranzitiv. Dacă ținem cont de numeroasele probleme și dificultăți cu care se confruntă societatea din Republica Moldova pe calea tranziției democratice, pare destul de confuză afirmația unor reprezentanți

ai autorităților publice despre faptul că țara noastră „cu siguranță a depășit faza tranziției și a incertitudinii generale”, iar „cea mai mare realizare a noastră a fost aceea că am putut menține această traiectorie de consolidare a democrației” [7].

Concluzia mai generală care se poate desprinde din analiza de mai sus este că dezbateră pe tematica studiilor tranzitologice, inclusiv pe subiectele legate de evoluțiile postcomuniste din Europa de Est, a devenit controversată. În pofida acestora și altor opinii controversate, putem afirma că Republica Moldova poate fi caracterizată drept un model continuu („neîntrerupt”) al tranziției, traversând un nivel sporit al instabilității în politica internă și cea externă. Tranziția de la sistemul politic totalitar la sistemul politic democratic este doar începutul construcției unei democrații (prima fază a democratizării – democrația neîmplinită), în care nu sunt stabilite clar regulile de joc, însă democrația cere neapărat să fie asigurată și consolidată (a doua fază a democratizării – democrația consolidată).

Bibliografie

1. Capcelea Valeriu. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile. Chișinău: Editura Arc, 2012. 190 p.

2. Carothers Thomas. Sfârșitul paradigmei tranziției. În: Revista Română de Științe Politice, 2002, vol. 2, nr. 1, p. 168-186. În: <https://www.scribd.com/document/46831888/Revista-Romana-de-Stiinte-Politice-Vol-2-Nr-1> (accesat: 13.02.2013).

3. De Waele Jean-Michel. Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa Centrală și de Est. În: Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est. București: Editura Humanitas, 2003, p.173-193.

4. Grugel Jean. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Editura Polirom, 2008. 267 p.

5. Huntington Samuel P. Al treilea val al democrației. În: Revista Română de Științe Politice, București, 2002, Vol. 2, nr. 1, p. 18-40. În: <http://ro.scribd.com/doc/46831888/Revista-Romana-de-Stiinte-Politice-Vol-2-Nr-1> (accesat: 13.12.2013).

6. Olimid Anca Parmena. Tranziție și consolidare democratică în Sud-Estul Europei: strategii, modele, teorii, concepte. În: Revista de științe politice, Craiova, 2008, nr. 18-19, p. 64-69. În: <http://cis01.ucv.ro/revistadestiintepolitice/files/revista-de-stiinte-politice-nr18-19.pdf> (accesat:

26.08.2015).

7. Pavel Filip: La următoarele aniversări vom putea vorbi despre o țară mai demnă și mai dezvoltată. Interviu IPN. În: <http://ipn.md/ro/special/93169> (accesat: 24.08.2018).

8. Roganov Serghei. Colapsul URSS: o moarte absolută? În: <https://igormocanu.wordpress.com/2011/09/03/colapsul-urss-o-moarte-absoluta/> (accesat: 03.09.2011).

9. Rusu-Mocănașu Daniela. Teorii ale schimbării sociale din societățile postcomuniste din Estul Europei. În: O filosofie a schimbării toposului românesc în context global. Coord. C. Dinică Răzvan. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2013, p.44-75.

10. Saca Victor. Tranziția. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015, p.54-83.

11. Schmitter Philippe C. Reflektions on „transitology” – before and after. În: <https://www.eui.eu/.../Schmitter/ReflectiononTransitologyrev...html> (accesat: 29.09.2018).

12. Vocabular pentru societăți plurale. Ed-e bilingvă. Coord. Gabriela Colțescu. Iași: Editura Polirom, 2005. 552 p. În: <https://alingavreliuc.files.wordpress.com/2010/10/gabriela-coltescu-ed-vocabular-pentru-societati-plurale.pdf> (accesat: 28.08.2015).

BOLILE NETRANSMISIBILE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE

Galina Obreja, dr. în șt. med., conf. univ.

Olga Penina, dr. în șt. med., conf. univ.

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

NONCONTAGIOUS DISEASES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Sustainable development can be achieved by reducing disease burden and strengthening population health and quality of life. Noncommunicable diseases (NCDs) are now responsible for 68% of the global deaths and according to the estimations will increase to 75% by 2030. Premature deaths account for a large proportion (42%), and most of them occurred in developing countries